

OFIARY EMOCJONALNEGO ZNIEWOLENIA – NIEZNANA TWÓRCZOŚĆ ELEONORY KROPIWNICKIEJ

Beata Walęciuk-Dejneka

Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa

Uniwersytet w Siedlcach

ORCID 0000-0002-6034-5129

Abstrakt: Artykuł przybliży czytelnikowi zupełnie nieznaną pisarkę polską, żyjącą i działającą na przełomie XIX i XX wieku, odnosi też do jej wybranej twórczości. Autorka artykułu prezentuje, analizuje i interpretuje, trzy przypadki kobiet-ofiar zniewolenia emocjonalnego przez mężczyzn. Podstawą do prowadzonych rozważań i sądów są wybrane powieści pisarki: *Pieśń uwodziciela*, *Grzech miłości? powieść dzisiejsza* oraz *W godzinach męki. Spowiedź duszy kobiety*.

Słowa kluczowe: zniewolenie, emocje, ofiara, proza polska, XIX/XX wiek, Eleonora Kropiwnicka

EMOTIONAL OPPRESSION AND FEMALE EXPERIENCE IN THE WORKS OF ELEONORA KROPIWNICKA

Abstract: The article introduces readers to a completely unknown Polish writer who lived and worked at the turn of the 19th and 20th centuries. It also refers to selected works from her literary output. The author of the article presents, analyzes, and interprets three cases of women who became victims of emotional enslavement by men. The foundation for the reflections and critical judgments is provided by selected novels by the writer: *The Seducer's Song*, *A Sin of Love? A Contemporary Novel*, and *In the Hours of Torment. A Woman's Soul Confession*.

Keywords: enslavement, emotions, victim, Polish prose, 19th/20th century, Eleonora Kropiwnicka

Eleonora Kropiwnicka to pisarka, poetka, autorka powiastek i artykułów dla dzieci, zupełnie nieznaną i nieobecną w dyskursie literaturoznawczym, nie ma nawet swojej biografii. Trudno jest podać daty jej życia. W materiałach źródłowych wskazuje się na lata 1881-1944 (bez dat dziennych i miesięcznych), zaś na inskrypcji nagrobnej w Krakowie, na Cmentarzu Rakowickim (22 mogiła, 37 kwatera) widnieją następujące dane: 17.01.1878 – 4.04.1949. Znaczną część działalności spędziła

w Krakowie, gdzie zmarła i została pochowana. Nie wiemy jeszcze, gdzie się urodziła, jak wyglądała. Jej biografia dopiero powstaje, odszukujemy i odzyskujemy informacje z rozproszonych, trudno dostępnych materiałów archiwalnych.

Kropiwnicka, z domu Kalinowska, tworzyła pod pseudonimami: Ela Oleska, Bezimienny czy J. Wrzos. Pochodziła z rodziny inteligenckiej. Ukończyła seminarium nauczycielskie, uczyła wiejskie dzieci, później z powodu choroby gardła opuściła szkołę nie uzyskawszy nawet prawa do skromnej emerytury. W materiałach archiwalnych, recenzjach, zamieszczonych głównie w czasopismach, traktowana jest przede wszystkim jako pisarka katolicka, tworząca na „chwałę Bożą”, ku „pokrzepieniu serc”. Pisała baśnie, wiersze, nowele, utwory sceniczne, powieści oraz artykuły do rozmaitych pism, szczególnie dużo do *Dzwoneczka*, redagowanego przez nią pisma katolickiego dla młodzieży, dodatku do *Dzwonu Niedzielnego*, przedwojennego tygodnika archidiecezji krakowskiej. Język, którym się posługiwała, był czysty, prosty, zrozumiały i wytworny. W czasie II wojny światowej, po utracie pracy w redakcji, utrzymywała się z korepetycji, z których pieniądze ledwo wystarczały na jedzenie. Była zwolenniczką trzeźwości, czyli przeciwniczką spożywania alkoholu, palenia tytoniu, walczyła z nałogami słowem, wygłaszała odczyty w Uniwersytecie (Oleska 1935) i na rozmaitych kursach (Oleska 1931: 169-175), pisała na ten temat utwory sceniczne, przemowy i publikowała w czasopiśmie *Trzeźwość* (Oleska 1929: 274-277, Oleska 1934). Zmarła na skutek krwotoku i z nim związanego paraliżu.

Eleonora Kropiwnicka pozostawiła po sobie utwory rozproszone, drukowane na łamach prasy, niektóre w maszynopisie, jeszcze inne wydane raz i nigdy niewznawiane. Tworzyła głównie w nurcie katolickiego dyskursu, który na przełomie XIX i XX wieku oraz na początku XX wieku nie był jedynie biernym odbiciem ideologii epoki, lecz stawał się przestrzenią wielowymiarowej interpretacji duchowości kobiecej, napięć społecznych i osobistego doświadczenia egzystencjalnego (Bujnicka 1993). Pisarki podejmowały w swoich utworach próbę połączenia religijnego języka z refleksją nad sytuacją i statusem kobiety, jej moralnym obowiązkiem, cierpieniem i możliwością duchowej samorealizacji. Katolickie wartości służyły w nich nie tylko umocnieniu tożsamości narodowej, ale również indywidualnemu opracowywaniu tematów takich jak macierzyństwo, ofiara, pokora, powolna emancypacja czy wewnętrzne przebudzenie (Mikołajko 2001; Bednarczuk 2012; Jeżyna 1996).

Kropiwnicka eksploruje w prozie napięcia między tradycyjnymi wartościami a indywidualnymi przeżyciami bohaterek. Poprzez introspekcję, konfesyjną narrację (Sadlik 2004) oraz podejmowanie tematów takich jak grzech, pokuta czy miłość, autorka ukazuje złożoność kobiecej duchowości i moralności. Jej utwory stanowią próbę znalezienia miejsca dla kobiecej podmiotowości w ramach katolickiego światopoglądu, jednocześnie poddając refleksji granice narzucane przez

religię i społeczeństwo. Ponadto przedstawia kobiety jako ofiary miłości, zniewolone przez kochanków emocjonalnie, psychicznie, a nawet szerzej – społecznie czy kulturowo. Ten rodzaj literackiego ujęcia problemu jawi się w tych tekstach jako punkt wyjścia do refleksji nad potrzebą i koniecznością kobiecego wyzwolenia, czyli emancypacji. Pisarka podkreśla też, iż taki stan nie tylko jest opresją zewnętrzną, ale również wewnętrznym przekonaniem bohaterek o własnej niższości, wyuczonej przez pokolenia. Rola kobiety w społeczeństwie XIX i na początku XX wieku ograniczała się przede wszystkim do bycia żoną, matką, opiekunką, nauczycielką. Niewiasta była definiowana przez mężczyzn i instytucje, które narzucały jej określone wzorce postępowania i ograniczały swobodę decydowania o sobie. Konflikt między emancypacją a rzeczywistością i społecznym przyzwoleniem dla płci przeciwnej kończy się w twórczości Kropiwnickiej tragicznie – samobójstwem.

Przyjrzyjmy się bliżej trzem publikacjom, w których ofiarami wspomnianego wyżej zniewolenia są kobiety.

Pieśń uwodziciela z 1910 roku, opublikowana została pod pseudonimem męskim Bezimienny. Powieść napisana została w formie listów, co nadaje intymny charakter prowadzonej narracji oraz możliwość eksploracji wewnętrznych przeżyć bohaterów. Struktura epistolarna często służyła w literaturze tego okresu do przedstawiania konfliktów moralnych, rozterek miłosnych oraz poszukiwań duchowych. Wskazuje to na obecność elementów katolickiego dyskursu w kontekście relacji międzyludzkich i pokus. Wcześniej, w 1907 roku ukazał się polski przekład dzieła Sorena Kirkegaarda *Albo-albo*, którego jedną część stanowi *Dziennik uwodziciela*. To fikcyjny pamiętnik, prowadzony przez Johanna, wyrafinowanego estety i tytułowego „uwodziciela” opisującego proces uwodzenia młodej kobiety – Cordelii. Narracja skupia się nie tyle na fizycznym uwiedzeniu, co na manipulacji emocjonalno-intelektualnej: Johann dąży do tego, by Cordelia sama „chciała” być zdobyta, a więc by iluzja wyboru i wolności została zachowana. Trudno stwierdzić, czy Kropiwnicka знаła ten utwór. Ale jej powieść analogicznie, jak Kirkegaarda, przedstawia proces uwodzenia, miłosnego czy erotycznego stopniowego zniewalania panny (w powieści uwiedzionych jest kilka niewiast), doprowadzający ją do samobójczej śmierci. Bohaterem *Pieśń uwodziciela* jest podrzędny urzędnik, pracujący na kolei, młokos bez wykształcenia, który nie potrafi zdać żadnych egzaminów, aby je zdobyć. Za to jest zręcznym intrygantem, kłamcą i bałamutem, który „poluje” na kobiety, by je uwieść słodkimi, ładnymi słówkami, peanami na część miłości i banalnymi wierszykami. Początkowo w listach jawi się jako skromny, pokorny mężczyzna, który z czasem robi się coraz bardziej odważny w wyrażaniu uczuć i myśli, zaś na końcu staje się natarczywym i porywczym. Finał jest tragiczny – bohaterka, kolejna ofiara flirciarza, zostaje doprowadzona do samobójstwa. Daje się „złapać” w pułapkę miłości, naiwności, które są metaforą niewieściej bezsilności i bezradności wobec męskiej opresji i dominacji.

W 1912 roku ukazała się kolejna powieść *Grzech miłości? powieść dzisiejsza*, która podejmuje tematykę ściśle związaną z poprzednim utworem, a mianowicie – moralnych aspektów miłości i obyczajowości. Bohaterką jest Zofia, młoda nauczycielka, która zakochuje się bez pamięci w mężczyźnie, powszechnie uchodzącym za Don Juana, rozpustnika i bawidamka. Zdobył on jej serce, początkowo zimne i nieprzyjazne, tylko w jednym celu – aby „zabawić” się dziewczyną, rozkochać ją, wykorzystać seksualnie i porzucić bez żadnych skrępowań i konsekwencji. Panna, mimo szeregu przestróg i starszej siostry, odkrywającej nikczemny charakter „narzeczonego”, i wielu znajomych, nie rezygnuje z miłości i fizycznego kontaktu z mężczyzną. Nie trafiają i nie docierają do niej żadne zapewnienia i przekonania o unieszczęśliwionych przez niego kobietach, zarówno fizycznie (cierpi on bowiem na chorobę weneryczną), jak i moralnie. Zofia nie wierzy, aby ktoś mógł postępować tak podle, pisząc tak pięknie o miłości. Ulega namowom ukochanego, zażywa rozkoszy fizycznej i... doświadcza szeregu nieszczęść. „Narzeczonego” nagle staje się zimny i nieprzyjemny, usuwa się z jej życia, ojciec przeklina, a pracodawca wydalą z miejsca zatrudnienia. Zrozpaczonej Zofii nie pozostaje nic innego jak śmierć: popełnia samobójstwo, rzucając się pod pociąg wiozący jej kochanka.

W takich historiach, jak te przywołane, kobiety nie tyle kochają swoich wybranków, co ulegają zmanipulowaniu, zostają wciągnięte w emocjonalny układ, „klatkę”, z których nie potrafią się wyzwolić, bo brakuje im zarówno narzędzi kulturowych, jak i społecznych do budowania własnej tożsamości. Wybierając samobójstwo wybierają tak naprawdę ostatni akt wolności, formę symbolicznego oskarżenia zarówno wobec konkretnego mężczyzny, jak i wobec otoczenia zewnętrznego, które nie dopuszczało i nie słuchało ich rozpacz i głos, dopominających się uznania swobody i wolności. Dobrowolne odejście, odebranie sobie życia można również zinterpretować jako cichy protest, świadectwo desperacji, które jednocześnie jest jedynym dostępnym wyrazem buntu wobec norm społecznych i płciowej opresji.

Powieść *W godzinach męki. Spowiedź duszy kobiety*, wydana w 1914 roku pod pseudonimem J. Wrzos., realizuje analogiczny schemat fabularny, co poprzednie: kuszący mężczyzna wykorzystuje naiwność i łatwowierność kobiet w miłości i pożądaniu, uwodzi, a następnie odchodzi. Utwór jest introspektywną narracją, w której protagonistka dokonuje rozrachunku z własnym życiem w kontekście doświadczeń cierpienia, samotności i duchowej szamotaniny. Już sam tytuł wskazuje na osobisty, intymny charakter narracji – „spowiedź duszy kobiety” sugeruje formę monologu wewnętrznego lub dziennika duchowego, to kobieca „spowiedź”, rodzaj zwierzenia, wyznania (Pryszczewska-Kozołub 2001: 151-158; Michalska-Bracha 2022: 27-40; Czermińska 2009: 14; Czermińska 2020), w którym obecne są motywy pokuty, przebaczenia czy poszukiwania szczęścia. Kropiwnicka wprowadza do literatury polskiej rzadko spotykany, głęboko kobiecy punkt widzenia cierpienia

i duchowości. To nie tylko zapis bólu, ale również refleksji nad rolą kobiety w świecie, jej relacji z mężczyzną, społeczeństwem i nią samą. Spowiedź jest tu też formą samopoznania – szczerego, surowego i bolesnego, to rodzaj emancypacji duchowej. Narracja jest rozbita, fragmentaryczna, pełna emocjonalizmów. Choć autorka nie używa języka emancypacji wprost, to jednak tworzy portret kobiety próbującej być niezależną duchowo, poszukującej sensu nie w świecie zewnętrznym, lecz w sobie. W tym kontekście powieść może być uznana za głos kobiecej duchowości, wyrażonej na własnych zasadach.

Przedstawione powyżej kobiety, które zostały uwiedzione i zniewolone przez erotycznych manipulatorów, funkcjonują też w literaturze jako antyemancypantki – ofiary niezdolności do emancypacji, które nie miały dostępu do innej drogi życia. Ich los jest ostrzeżeniem, ale też krytyką braku edukacji (Brogowska 2024), wsparcia społecznego i niezależności kobiet. Antyemancypantki z różnych powodów odrzucały ideę emancypacji, a jednocześnie pozostawały jej ofiarami, często nieświadomymi. Kropiwnicka wykorzystuje tragiczne historie swoich bohatererek, by obnażyć toksyczność romantycznych mitów o miłości, pokazując przy tym, jak erotyzm w patriarchalnym społeczeństwie może być narzędziem przemocy, zamiast przestrzenią bliskości i równości. Stawia także pytania, czym jest wolność kobiety i jakie są jej granice w świecie zdominowanym przez mężczyzn, świecie, który niszczy płęć piękną. On jest „aktywnym” podmiotem seksualnym, ona – „biernym” obiektem pożądania, zabawy, gry, w których uwiedzenie staje się strategią zdobywania, a nie aktem miłości. Ta asymetria prowadzi do sytuacji, w której męskie pragnienie okazuje się normą, a kobiecie – czymś nieistotnym lub grzesznym, kobieta nie ma prawa odmówić – każda jej decyzja erotyczna jest oceniana moralnie lub społecznie, jej zmysłowość okazuje się być kontrolowana, zawłaszczana i uprzedmiotowiana.

Proza Eleonory Kropiwnickiej, podobnie jak innych mniej znanych polskich pisarek z początku XX wieku ukazuje bogaty, jednak pomijany w głównym, kanonicznym nurcie literatury obraz kobiecych doświadczeń w rzeczywistości zdominowanej przez patriarchalne normy i społeczne oczekiwania. Bohaterki przywołanych utworów – uwikłane w role narzucone im przez rodzinę, społeczeństwo, religię, konwenanse, nie miały ani instrumentów, ani przestrzeni do wyrażenia własnego „ja”. Ich niemożność wyzwolenia stała się nie tylko dramatem jednostkowym, lecz także zarzutem wobec systemu, który tłumiał kobiecy głos, ambicje i pragnienia. Choć wiele z nich nie buntuje się otwarcie, to milcząc, cierpiąc, będąc wewnętrznie rozdartymi wyrażają egzystencjalny sprzeciw: niemej walki o godność i autonomię. Lektura tych tekstów uświadamia ponadto, że historia niewieściego zniewolenia nie ogranicza się do znanych nazwisk i wielkich narracji – przeciwnie, ukryta jest w codzienności, w gestach, w samotności i rezygnacji. Warto zatem przywracać pamięć o zapomnianych pisarkach i ich dziełach, ponieważ oferują one

unikalne świadectwo epoki oraz cenny wgląd w kobiecą kondycję, której echo słychać także we współczesnym świecie.

LITERATURA

- Bednarczuk M., 2012, *Kobiety w kręgu prawicy międzywojennej: idee, sylwetki, strategie pisarskie*, Wrocław.
- Brogowska B., 2024, *W labiryntach zależności i przemocy. Gabriela Zapolska i jej bohaterki*, Siedlce.
- Bujnicka M., 1993, *Popularna literatura kobieca jako pareneza*, w: *Głosy piszących kobiet*, red. G. Szewczyk, Katowice.
- Czermińska M., 2020, *Autobiograficzny trójkąt: świadectwo, wyznanie, wyzwanie*, Kraków.
- Czermińska M., 2009, *O autobiografii i autobiograficzności*, w: *Autobiografia*, red. M. Czermińska, Gdańsk.
- Jeżyna K., 1996, *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej*, Lublin.
- Michalska-Bracha L., 2022, *Przestrzenie kobiecych wspomnień. Autobiograficzne narracje dziewiętnastowiecznych Polek jako źródło do historii kobiet – wybrane aspekty*, w: *Historia kobiet: źródła, metody, kierunki badawcze*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok.
- Mikołajko A., 2001, *Tradycja i nowe drogi wiary. Obrazy religijności polskiej w latach 1918-1939*, Warszawa.
- Pryszczewska-Kozołub A., 2001, *Autobiografizm w prozie międzywojennej*, „Prace naukowe. Filologia Polska. Historia i teoria literatury”, z. 8, s. 151-158.
- Sadlik M., 2004, *„Konfesje samotnych”. W kręgu prozy spowiedniczej 1884-1914*, Kraków.
- Walęciuk-Dejneka B., 2025, *Kobiece pisanie: trzy portrety. Szkice o mniej znanej (nieznanej) literaturze kobiet przełomu XIX i XX wieku (cz. I)*, Siedlce.

Dane kontaktowe / Contact details

Beata Walęciuk-Dejneka

e-mail: beata.waleciuk-dejneka@uws.edu.pl